

Anti- diskriminace: pravdy a mýty o rovnosti

PORADNA PRO OBČANSTVÍ/
OBČANSKÁ A LIDSKÁ PRÁVA

Anti diskriminace:

PORADNA PRO OBČANSTVÍ/
OBČANSKÁ A LIDSKÁ PRÁVA

pravdy a mýty o rovnosti

PRAHA, 2007

PORADNA
PRO OBČANSTVÍ, OBČANSKÁ A LIDSKÁ PRÁVA

Publikace vychází díky laskavé podpoře Ministerstva práce a sociálních věcí ČR a Evropské unie z prostředků programu Transition Facility v projektu *Antidiskriminace – právní poradenství obětem*.

Tento dokument byl vytvořen za finanční pomoci Evropské unie.
Za obsah tohoto dokumentu je výhradně odpovědná
Poradna pro občanství/Občanská a lidská práva a nelze jej
v žádném případě považovat za názor Evropské unie.

Antidiskriminace – pravdy a mýty o rovnosti

*„The law, in its majestic equality, forbids the rich
as well as the poor to sleep under the bridges of Paris,
to beg in the streets, and to steal bread.“*

*Právo ve svém vznešeném pojetí rovnosti zakazuje
chudým i bohatým spát pod mosty Paříže, žebrať na
ulicích a krást chleba.*

Anatole France

Autoři: © Martina Štěpánková, Pavel Čížinský, 2007
Design: © Jana Štěpánová, 2007

Proč tato malá publikace?

Potřebuje skutečně Česká republika antidiskriminační zákon? V průběhu posledních let se na toto téma čas od času objeví vzrušené diskuse, které se shodují s klíčovými okamžiky legislativního procesu, kdy je antidiskriminační zákon projednáván vládou či schvalován v Poslanecké sněmovně nebo Senátu. V ojedinělých chvílích těchto celospolečenských diskusí, které díky novému projednávání antidiskriminačního zákona opět nastaly, vychází najevo, že řada lidí nejenže nesouhlasí s přijetím té nebo oné konkrétní zákoně předlohy upravující zákaz diskriminace, nýbrž že obecně nesouhlasí s žádným zákonem proti diskriminaci, nebo dokonce nepovažuje diskriminaci za něco špatného. V české společnosti jsou stále některé skupiny obyvatel, které mají z antidiskriminační legislativy spíše strach, bojí se toho, že tato legislativa bude zneužívána proti „normálním“ lidem a že posune český právní řád k absurdním kauzám, kdy např. muž otevírající žene dveře bude moci být obviněn ze sexuálního obtěžování nebo že romská kapela nebude moci na inzerát odmítnout neromského zpěváka.

V těchto diskusích zaznívají, a někdy dokonce i převažují hlasy těch, kdo vidí v antidiskriminačním zákoně téměř pohromu; považují jej za konec jakékoli rozmanitosti v České republice a snahy o jeho přijetí spojují se sociálním inženýrstvím, socialismem, případně s extrémním feminismem. Svá tvrzení pak dokládají řadou příkladů, které jsou sice vyumělkované a absurdní, ovšem velmi názorné a dostává se jim díky mediální přitažlivosti pozornosti i sluchu ve společnosti. Předkladatelé a zastánci zákona jsou v řadě případů jen stěží schopni na tyto argumenty dostatečně reagovat a ideově se s nimi vypořádat – jejich nejčastější argument je, že je nezbytné implementovat příslušné směrnice EU. Česká republika, která jako jediná dosud neimplementovala příslušné antidiskriminační směrnice, tuto povinnost sice skutečně má, nicméně tento argument je pro řadu poslanců a senátorů oprávněně nedostatečný.

Publikace, kterou právě držíte v ruce, odpovídá na kritiku odpůrců přijetí antidiskriminačního zákona a zaplňuje argumentační mezeru, která zřejmě v průběhu legislativního procesu, kdy byl schvalován první neúspěšný návrh antidiskriminačního zákona, vznikla. Publikace Vám poskytne některé argumenty, proč antidiskriminační zákon přijmout.

Začala u nás vůbec odborná diskuse na téma rovnosti a nediskriminace?

Přijetí každého významného zákona musí vždy předcházet celospolečenská a odborná diskuse. Antidiskriminační zákon není výjimkou. Česká společnost však přijímá antidiskriminační legislativu, aniž by si takovou diskusi o významu rovnosti a potřebě, či nepotřebě jejího právního uchopení skutečně prošla. To pro ni pochopitelně představuje citelnou nevýhodu.

Boj za rovnost probíhá v západní Evropě a Spojených státech amerických již několik století, zpočátku především v souvislosti s bojem za ženská práva a bojem proti otrokářství, později také proti rasové, etnické či náboženské segregaci. V průběhu 2. poloviny 20. století pak nabral hlubších rozměrů – úsilí o dosažení rovnosti se totiž postupně rozšiřovalo i na další znevýhodňované skupiny, jako jsou starší a staří lidé, zdravotně postižené osoby, sexuální menšiny apod. Tento boj, který měl nejdříve podobu demonstrací, se však rychle přenesl do odborných kruhů, na akademickou půdu, mezi politiky či do soudních síní. Zákoně zakotvení zákazu diskriminace v zemích jako Velká Británie či Spojené státy americké bylo důsledkem mnohaletého vývoje; přijímání antidiskriminační legislativy tak šlo ruku v ruce s rozsáhlými celospolečenskými diskusemi. Ani v těchto zemích, které jsou dnes považovány za průkopnické, však nebyly kroky směřující k odstraňování zakořeněných nerovností ve společnosti přijímány jednomyslně či vítány s všeobecným nadšením. Bylo tomu často spíše naopak a například odpor bílých Jižanů v USA proti desegregujícímu zákonodárství nabýval i násilných forem. Uplynulo však několik desítek let, a dnes by se už jen stěží našel někdo, kdo by se nazýval demokratem a pochyboval o tom, zda ženy mají mít stejná politická práva jako muži nebo zda černoši mají mít právo se vzdělávat na desegregovaných školách a pracovat na desegregovaných pracovištích.

Přijetím antidiskriminační legislativy má Česká republika možnost se k těmto vyspělým zemím připojit. Vzhledem k historickému a společenskému vývoji však k tomuto kroku nedošla zevnitř, ze své vnitřní potřeby. V Československu i poté v České republice diskuse na téma rovnost a antidiskriminace neprobíhaly; to však nebylo způsobeno tím, že by česká společnost byla nadměrně tolerantní a uvědomělá a nikoho otevřeně nediskriminovala. V době komunismu diskriminace menšin existovala, ovšem v situaci rutinního porušování základních lidských práv nebyla považována za prioritu. Navíc mnohé skupiny, kterých se dnes diskriminace v podstatě netýká (věřící lidé, příslušníci bohatších vrstev či sympatizanti

různých politických směrů), byly postiženy mnohem více než dnes diskriminované skupiny jako těhotné ženy či Romové. Vzhledem k tomu, že tehdy nebylo vůbec myslitelné, aby se proti diskriminaci jakýmkoli způsobem protestovalo, a zároveň byly potlačeny i možnosti diskuse na toto téma, je otázkou, do jaké míry si tyto osoby své znevýhodnění uvědomovaly. Konečně pak po roce 1989 bylo přijímání západních norem, včetně zásady nediskriminace, vnímáno jako součást českého „návratu do Evropy“, a potřebná debata neproběhla.

Po roce 1989 se o rovnosti sice začalo ve společnosti hovořit, a to zejména v souvislosti s emancipací žen a dalších skupin. Dané téma se však až na výjimky nepodařilo přenést do akademických a odborných kruhů. Důsledkem toho tvorba a příprava českého antidiskriminačního zákona nebyla a není doprovázena širokou odbornou debatou, která by se zabývala otázkami rovnosti a tím, jak a proč má být rovnost v českém právním řádu zakotvena.

Co je to vlastně rovnost?

Problematika ochrany před diskriminací je velmi úzce propojena s pojetím a chápáním rovnosti. Rovnost je jeden ze základních stavebních kamenů moderní demokratické společnosti, bez něhož si její fungování již vůbec nedovedeme představit. K tomuto poznání však vedla cesta dlouhá celá tisíciletí; myšlenka rovnosti všech lidí je výsledkem moderního myšlení; objevila se teprve ve 2. polovině 17. století a byla zprvu myšlena pouze výhradně pro muže. V dobách starověku i středověku byly naopak normou formalizovaná sociální nerovnost a systém privilegií přiznávaných jen určitým skupinám, což bylo tenkrát vnímáno jako zcela legitimní. Avšak v rámci těchto skupin se také aplikovala zásada rovnosti. V podstatě je tak možné říci, že je zásada rovnosti prastarým principem, nicméně aplikovala se jen na lidi určité sociální skupiny (např. všichni páni – tedy vyšší šlechta – na českém sněmu si byli rovni). Co je revoluční, je teze rozvíjená od počátku novověku, že před zákonem jsou si všichni lidé rovni.

Přestože ideu rovnosti lidí dnes zastává v podstatě každý moderní člověk, neznamená to, že by boje o rovnost měly být ukončeny, ba právě naopak. Rozdíl je pouze v tom, že se dnes již nevedou spory o rovnosti lidí jako takové, tedy mezi těmi, kdo ideu rovnosti podporují, a těmi, kdo jsou proti ní, ale vedou se mezi různými názory na to, kdy, kde a v čem by měla rovnost mezi lidmi existovat. Typickým příkladem těchto sporů jsou diskuse v daňových otázkách, kdo, kdy, jaké daně a v jaké výši by měl platit. Výsledkem těchto sporů může být nespočet způ-

sobů rozdělení rovnosti, přičemž výsledek bude vždy do značné míry záviset na tom, jaké politické názory a myšlení právě zastáváme. Konkrétní odpovědi na tyto spory přináší antidiskriminační legislativa, jež stanoví, v jakých situacích, komu a jakým způsobem bude poskytována ochrana před diskriminací, která je v tomto smyslu chápána jako protiklad rovnosti.

Zákaz diskriminace je zakotven v Listině základních práv a svobod – antidiskriminační zákon tak není vůbec potřeba!

Podle odpůrců antidiskriminačního zákona není vůbec nutné tento zákon přijímat. Zákaz diskriminace již je obsažen v Listině základních práv a svobod a dalších mezinárodních smlouvách o lidských právech (Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace a Mezinárodní úmluva a odstranění všech forem diskriminace žen a čl. 14 Evropské úmluvy o základních lidských právech a svobodách), a antidiskriminační zákon tak nepřinese v podstatě nic nového.

Tyto instrumenty sice existují, ale jejich zákaz diskriminace je do jisté míry jen proklamativní a předjímá své další legislativní zpracování.

Oběti se podle nich mohou jen ztěžka skutečně bránit a domáhat svých práv. Možná i to byl ten důvod, proč ústavní zákazy diskriminace nikomu příliš nevadily, nikdo je nezpochybňoval a nerozvířovaly se kolem nich žádné zásadní diskuse. Avšak v okamžiku, kdy se má přijmout prováděcí antidiskriminační zákon, který není jen proklamativní a který může skutečně umožnit naplňování rovnosti v každodenním životě, ozývají se hlasy zpochybňující potřebu jeho přijetí. Tyto hlasy pak z antidiskriminační legislativy neoprávněně činí strašáka, který se stane začátkem honu na čarodějnice.

Navíc je nutno si uvědomit, že ústava a lidská práva se aplikují primárně na vztahy mezi občany a státem. Ústavní zásada zákazu diskriminace proto nepůsobí na drtivou většinu vztahů, při nichž dochází k diskriminaci, ale působí jen proti státu (tedy vertikálně ve vztahu stát–občan). Bylo by absurdní, aby stát jako zaměstnavatel sice nemohl občany diskriminovat např. na základě barvy pleti, zatímco soukromý zaměstnavatel by občany zcela podle libosti diskriminovat mohl. Přesně takováto situace je však bez zákazu diskriminace v soukromoprávních vztazích možná.

Antidiskriminační zákon rozvede ustanovení obsažené v Listině a uvedených smlouvách, definuje pojmy spojené s rovností a zákazem diskriminace, stanoví, jaké rozdílné zacházení není diskriminací, a především dá obětem diskriminačního jednání konkrétní právní nástroje, které jim umožní se diskriminaci skutečně efektivně bránit. Současně bude aplikovatelný na tam vyjmenované právní vztahy i v soukromoprávním sektoru (např. nájem bytu, pracovní vztahy, vztahy s lékařem atd.).

Omezuje požadavek rovnosti naši svobodu? Rovnost v. Svoboda!

Odpůrci antidiskriminační legislativy vidí právě střet rovnosti a svobody jednotlivce jako fatální. Podle jejich názoru požadavek rovnosti a zákaz diskriminace zcela nepochybně dusí svobodu jednotlivce, neboť ji oklešťuje nadbytečnými příkazy a zákazy. Komunismus navíc již ukázal, kam vede radikální pojetí rovnosti na úkor svobody.

Zákaz diskriminace a požadavek zajištění rovného zacházení nepochybně přináší další regulaci společenských vztahů. To však neznamená, že by zastánci této právní úpravy chtěli omezovat svobodu jednotlivce či byli sami ochotni se jí vzdát. Rovnost a svoboda totiž nutně nestojí proti sobě, ale v mnoha ohledech se navzájem doplňují. Pokud není idea rovnosti dotahována do extrémních důsledků, nemusí jí být svoboda omezována vůbec.

Svobodu navíc není možno chápat jen jako samoúčelnou možnost každého činit, co se mu zlíbí. Je skutečně omezením svobody zákaz jezdit na silnici vlevo? Anebo tato regulace teprve umožňuje skutečnou svobodu, totiž možnost dojet po silnici tam, kam potřebuji, a nesrazit se přitom s jiným vozem? Svoboda se vždy vztahuje k určitému účelu. Jedním z těchto základních účelů svobody je i možnost sledovat své legitimní ekonomické zájmy, tedy užívat svůj majetek. Zásada rovnosti v tom nikomu nebrání. Zaměstnavatel má samozřejmě právo si vybrat toho nejlepšího uchazeče o zaměstnání. To, že přitom nesmí diskriminovat, je ale v tomto smyslu neomezuje, v mnoha případech je to vlastně i pro jeho dobro. Antidiskriminační legislativa mu pouze říká, aby vybral toho skutečně nejlepšího uchazeče, tedy aby si stanovil jasná a průhledná kritéria, která k takovému výběru povedou, a aby se při svém rozhodování vyhnul automatické paušalizaci typu „všichni staří lidé jsou již vyhaslí a bez nápadu“, „žádný Rom nechce pracovat“ či „všechny ženy budou stále doma pečovat o nemocné děti“.

Pro zaměstnavatele, kteří si pro pracovní pozici vybírají ty nejlepší kandidáty, antidiskriminační legislativa v podstatě nepřinese vůbec nic nového. Naopak ti, jejichž rozhodování se spíše než snahou získat nejhodnějšího kandidáta řídí predsudky a kteří odmítnou ženu jen proto, že je žena, Roma jen proto, že je Rom, nebo zdravotně postiženého jen kvůli jeho postižení, budou skutečně mít důvod se antidiskriminační legislativou obávat.

Omezuje zákaz diskriminace naše vlastnické právo?

Mnoho lidí zastává názor, že mají absolutní neomezené právo nakládat se svým majetkem podle svého. Zákaz diskriminace pak podle nich vede k tomu, že je jejich vlastnické právo omezováno.

Může být diskriminace v moderní společnosti chápána jako projev svobody a užívání vlastnických práv, nebo je ji třeba považovat spíše za projev zneužití práva? Je vlastnicko právo pronajmout svůj byt ničím neomezené, nebo je omezené právem druhého na rovné zacházení? Odpověď záleží na tom, jaké hodnoty vyznáváme, zda pro nás více znamená absolutizace vlastnického práva vedoucí až k neodůvodněné libovůli v duchu nápisů „Číňanům a psům vstup zakázán“, které se v minulosti v USA objevovaly na nejednom vstupu do obchodu, anebo zda si více ceníme důstojnosti člověka. Diskriminující totiž přímo z diskriminace nemá žádný majetkový prospěch (často mu i škodí), pouze může pocítovat uspokojení ze své moci, kterou mu jeho vlastnictví dává.

Požadavek rovnosti a zákazu diskriminace tak můžeme chápat také jako jednu z dílčích bitev o celkové pojetí vlastnického práva, zda má být absolutní a ničím neomezené, nebo zda má sice sloužit ku prospěchu vlastníka, ale zároveň být omezeno obecně sdílenými principy. A rovnost je rozhodně jedním z těchto obecně sdílených principů. Ostatně i v článku 11 Listiny základních práv a svobod, který zakotvuje ochranu vlastnického práva, se v odstavci 3 praví, že „vlastnictví zavazuje. Nesmí být zneužito k újmě práv druhých anebo v rozporu se zákonem chráněnými obecnými zájmy.“ Je proto třeba si uvědomit, že naše vlastnická práva nejsou neomezená, vždyť např. koupíme-li si superrychlé auto, tak dopravní předpisy také velmi výrazně omezují naši svobodu s tímto vlastnictvím nakládat.

Má být princip nediskriminace upraven zákonem, nebo je to spíše otázka morálky?

Podle některých názorů by diskriminace měla být ponechána ve sféře morální, neboť zajisté není možné a účelné řešit všechny společenské problémy zákonem jako problémy právní.

Na úvahy o tom, zdali by se diskriminace měla ponechat jen ve sféře morální, je již pozdě. V České republice dnes platí nejen řada zákonů, ale též mezinárodních smluv, které diskriminaci již zakazují, a to právně závazným způsobem. Tyto předpisy pouze nejsou dostatečně vymahatelné.

Pro každého člověka, který vyznává základní lidské hodnoty, by něco jako pohlaví, barva kůže, zdravotní postižení či sexuální orientace nemělo hrát roli při posuzování druhých v určitých situacích, např. v zaměstnání, ve škole, v nemocnici atd. Realita je však poněkud jiná a jednání mnoha lidí je negativně ovlivňováno jejich předsudky vůči těm, kdo nemají určitou barvu kůže, nejsou dostatečně zdraví či nemají většinovou sexuální orientaci. Historická zkušenost ukázala, že dosahování rovnosti pouhým apelováním na morálku a slušnost lidí nedostačuje a že zásadní společenské změny přišly až s právním zakotvením rovnosti a zákazu diskriminace, které dalo znevýhodněným do rukou skutečné nástroje na obranu před nerovným zacházením. Diskriminaci nelze proto považovat pouze za jakousi společenskou neslušnost, diskriminace je protiprávní jednání, které má mnohem hlubší důsledky, jakými jsou ponižování a narušení důstojnosti jednotlivého člověka či sociální vyloučení celých skupin.

Rozlišovat je přirozené. Je však přirozené rozlišování na základě iracionálních důvodů?

Odpůrci antidiskriminačního zákona často argumentují tím, že rozlišování je zcela přirozené a že mezi lidmi existuje řada rozdílů, někteří jsou fyzicky silnější nebo inteligentnější, někteří jsou talentovanější, jiní zase esteticky přitažlivější. Zákon nás tak nemůže nutit k tomu, koho si vybereme za spolupracovníka, jakého budeme poslouchat zpěváka, s kým budeme trávit volný čas atd.

Původní význam latinského slova „discriminare“ byl „rozlišovat“ a na rozlišování samotném samozřejmě není nic špatného; každý celý život rozlišuje, např. mezi dobrým a zlým, hezkým a ošklivým, nudným a zábavným... Lidé se od sebe odlišují, někteří jsou fyzicky silnější nebo inteligentnější, někteří lépe ovládají cizí jazyky, jiní zase vynikají ve sportu. Také právní předpisy rozlišují mezi občany a neobčany, mezi mladšími a staršími 18 let, mezi muži a ženami, mezi heterosexuálními a homosexuálními. U diskriminace jde ovšem o to, které rozdíly jsou pro rozhodování v určitých situacích opravdu relevantní, a které naopak relevantní nejsou a pouze reprodukují předsudky či jiné postoje a bezdůvodně tak omezují práva druhých.

Určité rozdíly mezi lidmi je třeba při rozhodování zohledňovat – asi si nepřejeme, aby si dvanáctileté děti mohly kupovat alkohol, aby cizinec nemající vztah k naší zemi mohl být jmenován soudcem atd. Takovéto rozlišování respektujeme, neboť je odůvodněné a je výrazem hodnot vyznávaných danou společností. Naopak jiné rozdíly relevantní nejsou. Např. pohlaví není pro většinu zaměstnání důležité, i žena může pracovat na stavbě a i muž může pracovat ve školce, a to navzdory tomu, že to není – statisticky viděno – pravidlem.

Jaké rozlišování mezi lidmi je považováno za správné a jaké za špatné, se mění. Moderní demokratická společnost se shoduje, že není žádoucí rozlišovat v některých životních situacích, např. v práci, ve škole, u lékaře, na úřadě atd., mezi lidmi na základě určitých atributů, které sami nemohou ovlivnit, jako jsou pohlaví, rasa a etnický původ, věk, zdravotní postižení, sexuální orientace, ale i na základě dalších znaků, které jsou člověku bytostně vlastní, jako je náboženství, politické přesvědčení a další. Nicméně ani to neplatí absolutně, např. v případě branné povinnosti zákon rozlišuje mezi muži a ženami. Kde je však řečeno, že budoucí generace nebudou považovat toto rozlišování za absurdní a nepošlou

do boje i ženy (jako je tomu např. v Izraeli), stejně jako nám dnes přijde absurdní to, že ženám naši předci upírali volební právo?

Současné chápání významu slova diskriminace se odlišuje od jeho původního významu, který zahrnoval i obecný neutrální koncept rozlišování. Jen těžko dnes můžeme hovořit o tom, že diskriminovat znamená jednat přirozeně. Diskriminaci dnes nechápeme jako rozlišování nebo výběr, diskriminaci chápeme jako znevýhodňování a omezování práv, které je založeno na iracionálních či neoprávněných důvodech. Argument, že žena by neměla mít právo volit, či že osoba tmavé pleti by nesměla navštěvovat stejné nemocnice jako ostatní, by se dnes těžko mohl jevit jako udržitelný.

K rozlišování mezi lidmi mohou někdy navádět i různé statistické údaje, které vypovídají o jednotlivých diskriminovaných skupinách. Potom se nám logicky postup diskriminujících, kteří pod vlivem těchto informací jednájí, zdá racionální. Například je dost pravděpodobné, že mladá bezdětná žena brzy otěhotní, bude mít dítě a půjde na mateřskou dovolenou; zaměstnavatel proto raději přijme muže. Takovýchto racionálních úvah bychom našli velké množství. Na druhou stranu existuje oprávněný zájem společnosti, aby menšina a znevýhodněné skupiny nebyly ještě dále vyčleňovány, ale aby se naopak do společnosti co nejvíce zařazovaly. Stejně tak má společnost např. zájem na podpoře porodnosti a podpoře žen, které se rozhodnou mít dítě. Stát má zkrátka zájem na určitém sociálním smíru ve společnosti a na tom, aby diskriminované skupiny nebyly vyloučeny z ekonomického života společnosti, a aby tak nebyly závislé na sociálních dávkách ze státního rozpočtu. Tento veřejný zájem nás pak může nutit i k jednání, které může být pro konkrétní osobu nevýhodné. Např. majitel restaurace prostě nesmí odmítat vstup Romům, a to ani tehdy, kdyby ostatní hosté – z rasistických důvodů – pak do jeho restaurace přestali chodit. Ano, stát zde nakládá určité břemeno, ale je nutné zdůraznit, že toto břemeno nakládá na všechny bez rozdílu a že pro to má závažné důvody.

Bude rovnost znamenat konec romských kapel?

Odpůrci zákazu diskriminace často sahají k příkladům, které mají demonstrovat nesmyslnost antidiskriminační legislativy. Zákaz diskriminace tak podle nich přinese konec romských a dalších etnických kapel, „ošklivé“ modelky, povinnost katolické církve světit na kněze i ženy či povinnost soudů rozhodovat o diskriminaci, které se dopustil zaměstnavatel tím, že propustil zaměstnance, protože byl líný.

Toto jsou absurdní příklady, které se záměrem ani dopadem antidiskriminační legislativy nemají vůbec nic společného. Antidiskriminační legislativa nechává dostatek prostoru pro zachování jínosti, rovnost není v žádném případě synonymem uniformity a zakotvení principu rovného zacházení k uniformitě společnosti ani vzdáleně nesměřuje. Je naprosto odůvodnitelné, že líný a neschopný člověk nedostane stejnou šanci jako člověk pracovitý a schopný. Avšak když je nadanému a schopnému zdravotně postiženému člověku upřeno právo na zaměstnání jen proto, že sedí v kolečkovém křesle, tak je někde něco špatně, samozřejmě za předpokladu, že to povaha práce (například v kanceláři) připouští.

Stanovení zákazu diskriminace proto neusiluje o odstranění rozdílů mezi lidmi, pouze brání tomu, aby v určitých zákonem vymezených situacích hrály při rozhodování stěžejní roli irelevantní rozdíly. Antidiskriminace samozřejmě akceptuje skutečnost, že v některých životních situacích může mít např. pohlaví, věk nebo rasa člověka zásadní význam, a tyto skutečnosti zcela jednoznačně umožňuje reflektovat. A tak přestože se hranice vnímání toho, co je správné a legitimní, neustále vyvíjejí, v dnešní době by se jen těžko našel někdo, kdo by označil za diskriminační jednání kapelníka, který hledá pro romskou kapelu romského houslistu, jednání majitelky modelingové agentury hledající pro přehlídku dámského spodního prádla pouze dobře vypadající ženu atd. Jinými slovy, rovnost není abstraktní kategorie, ale je nutno ji vykládat kontextuálně, s použitím „zdravého“ rozumu. Ostatně zákaz diskriminace není aplikován na všechny představitelné společenské vztahy, nýbrž jen na vztahy v zákoně vyjmenované. Jde, zjednodušeně řečeno, o vztahy s určitým veřejným přesahem (např. nediskriminace při pronajímání bytu), současně se však pochopitelně nedotýká čistě privátních sfér (např. koho si pozvu k sobě dnes na večeři).

A kdo se zastane nediskriminovaných?

Podle odpůrců bude antidiskriminační zákon chránit problémové a nepřizpůsobivé lidi, zatímco slušní lidé žádné zastání nemají.

Tato námitka proti přijímání antidiskriminační legislativy je v České republice obvykle spojována s tím, že zákon má poskytovat speciální ochranu mj. i konkrétní etnické menšině, a to Romům, kteří jsou v České republice jednou z nejčastěji diskriminovaných skupin. Smyslem zákona obecně je chránit slušné lidi, antidiskriminační zákon pak zaměřuje svoji ochranu na ty, kdo navíc patří do určitých ohrožených a zranitelných skupin. Uvedená výhrada odpůrců jako by tedy vycházela z předpokladu, že mezi Romy nejsou slušní lidé, kteří mají mít právo bránit se diskriminačnímu jednání, jemuž jsou ze strany majority nezřídky vystavováni.

Smyslem antidiskriminačního zákona je to, aby i ten, kdo má tmavší barvu kůže, byl schopen si najít práci či bydlení a nebyl automaticky v mysli toho, kdo rozhoduje, odmítnut ještě dříve, než stihne říci jediné slovo. Tomu, kdo nechce pracovat, studovat, kdo neplatí své účty nebo dělá výtržnosti, zákon bez ohledu na barvu jeho kůže či náboženské vyznání ochranu poskytovat nemá. Navrhovaný antidiskriminační zákon tato kritéria rozhodně splňuje.

Je pravdou, že antidiskriminační zákon chrání pouze před diskriminací. Tomu, kdo diskriminován není, žádnou ochranu neposkytne a poskytovat nemusí. Ti, jejichž práva jsou porušována jiným druhem protiprávních jednání (např. korupcí, zvlášť úředníků, neplněním závazků ze strany jejich smluvních partnerů), se musí bránit podle zákonů příslušných těmto situacím.

Oni nás u sebe doma také diskriminují!

Ze strany odpůrců antidiskriminace se také objevuje protiargument spočívající v jednoduché otázce: Proč bychom neměli nutit muslimskou ženu, aby se nám přizpůsobila a sundala na pracovišti svůj šátek, když my budeme ve většině muslimských zemí nuceni se přizpůsobit a šátek nosit, přestože je nám to nepříjemné?

Tento argument směřující proti požadavku rovnosti se nejčastěji uvádí v souvislosti s prosazováním práv etnických a náboženských menšin, kterým antidiskriminace přiznává práva, jež jejich domovské státy českým občanům nepřiznávají.

Česká společnost zastává určité hodnoty, přičemž tolerance a svoboda patří k nejnáměnnějším z nich – proto je třeba zcela jednoznačně odmítnout argument, že když my se u nich doma musíme přizpůsobovat „jim“, měli by se tady přizpůsobit „oni“ nám a nežádat, abychom jim poskytli specifická práva.

Je třeba si uvědomit, že mnoho cizinců nelze spravedlivě spojovat s jejich „domovskými státy“, a už vůbec je nelze činit odpovědnými za to, co tyto státy činí. Hodně cizinců v zemi, jejíž občanství mají, nikdy nežilo, jiní cizinci z této země prchají, neboť tam byli pronásledováni.

Je třeba vzít v potaz i otázku mocenskou. Řada cizinců žije v České republice natrvalo, hledají zde nový život a zoufale potřebují zaměstnání, bydlení, vzdělání pro své děti atd., a jsou tak při zajišťování svých základních životních potřeb odkázáni na svoji novou zemi. Naopak většina Evropanů jezdí do nedemokratických zemí jen jako turisté (často přitom navíc zažívají i různá zvýhodnění oproti tamějším obyvatelům), a jejich potřeby jsou tam tedy podstatně menší.

Diskriminace odporuje logice zákonů trhu a není ekonomicky udržitelná!

Někteří odpůrci antidiskriminačního zákona tvrdí, že diskriminace v tržním prostředí není vůbec možná. Vždyť každý podnikatel, který odmítá zaměstnat pracovníka pouze proto, že náleží k určité menšině, tak snižuje své potenciální zisky, neboť si nevybírání ty nejlepší. Pokud tedy přesto např. senioři nejsou zaměstnáváni a ženy mají nižší platy, musí být tyto rozdíly oprávněné a o diskriminaci se nemůže jednat.

Tato zdánlivě logická úvaha však přesto nefunguje, lidské předsudky totiž mají v mnoha případech větší vliv na rozhodování než ekonomická výhodnost. Nikdo z nás není čistě racionální bytost zcela oproštěná od myšlenkového světa své doby a společnosti. Také z historie víme, že se dalo (a děje) mnoho věcí, které jsou z čistě ekonomického hlediska velmi nepraktické, ovšem přesto se praktikovaly po celá staletí, např. upírání vzdělání ženám.

Současná většinová společnost si však již nepřeje, aby rasové či jiné předsudky omezovaly práva schopných lidí. Zákaz diskriminace nevedl a zcela jistě ani v budoucnu nepovede ke zhroucení trhu – důkazem toho jsou např. USA, kde antidiskriminační legislativu mají, a nijak to jejich ekonomické efektivitě neškodí. Lze dokonce říci, že např. velmi liberální americká pracovněprávní legislativa, která je mnohdy dávána českému pracovnímu právu za vzor, není bez kvalitního diskriminačního zákonodárství vůbec představitelná!

Je diskriminace jen neurčitý pojem a nikdo přesně neví, co si pod ním má představit?

Podle odpůrců je diskriminace jen neurčitý vágní pojem, který ještě nikdo nedefinoval, a většinu lidí tedy není jasné, co všechno je a není diskriminace. Pojem diskriminace je navíc zcela subjektivní, každý se může cítit být diskriminován. Někteří lidé se cítí být diskriminováni stále. Jiní si naopak na diskriminaci nestěžují nikdy. Pojem diskriminace se v průběhu času vyvíjí, před sto lety by nikoho ani nenapadlo soudit se kvůli nepřijetí do zaměstnání, dnes je to ale již běžné.

Je pravdou, že v běžném jazyce je pojem diskriminace užíván velmi neurčitě, spíše jako obecné synonymum nespravedlnosti. Z toho pak plynou některá nedorozumění a rozšířené mýty. Ovšem právně je tento pojem precizně vymezen. Zcela jasně definuje povinnosti ukládané soukromým osobám, neboť „nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá“ (viz čl. 2 Listiny základních práv a svobod). Např. pro soukromé zaměstnavatele je zákonem jasně stanoveno, ve kterých právních situacích a z jakých důvodů nesmějí diskriminovat a jaké výjimky z této povinnosti existují. Diskriminace je tak právně vymezena jasnými objektivními kritérii, subjektivní vnímání „diskriminovaného“ tak není v žádném případě kritériem výlučným a určujícím.

Je rovněž pravdou, že vnímání diskriminace se v průběhu času mění. Je to také proto, že celá společnost se vyvíjí a s ní i názory na to, co je spravedlivé. Před sto lety byly zcela jiné standardy práv (např. práva dětí); společenský a právní vývoj nelze vrátit nazpět.

Je diskriminující automaticky vinen, a musí proto dokazovat svoji nevinu?

Odpůrci antidiskriminační legislativy v souvislosti s přenosem důkazního břemene nezřídka mluví o presumpci viny a tím nutnosti žalobce prokazovat, že se něco nestalo, tedy že nikoho nediskriminoval. Obrácené důkazní břemeno tak je podle svých kritiků porušením základního principu právního státu, kterým je rovnost stran účastníků v řízení před soudem.

Přestože se obvykle hovoří o přenosu důkazního břemene na žalovaného, v praxi dochází nikoli k přenosu, ale k rozdělení důkazní povinnosti mezi žalujícího (diskriminovaného) a žalovaného (diskriminujícího). Oba potom musí u soudu prokazovat svá tvrzení, diskriminovaný musí nejprve prokázat, že byl znevýhodněn, poté se teprve přenesou břemeno na žalovaného, který musí prokázat, že důvod rozdílného zacházení spočíval v jiném motivu, než je pohlaví, rasa, věk apod. žalovaného. Toto chápání přenosu důkazního břemene také nedávno potvrdil svým rozhodnutím Ústavní soud (nález Ústavního soudu č. 93/2005 Sb.).

Je pravdou, že formulace přenosu důkazního břemene obsažená v českém právním řádu jako by dávala kritikům za pravdu. Nicméně rozdělení důkazního břemene v praxi znamená jen to, že žalobce nemusí prokazovat motivy žalovaného. To by samozřejmě bylo zhora nemožné, protože žalobce zásadně nedisponuje žádnými podklady, z nichž by mohl diskriminační motiv prokázat. (Jak například prokáže, že byl neobsloužen v restauraci jen a pouze pro svou barvu pleti?) Naopak pro žalovaného bude snadné prokázat, proč určitým způsobem postupoval, tedy například proč ve své restauraci Roma neobsloužil (např. proto, že všechny stoly byly zamluvené pro hosty, kteří měli zanedlouho přijít). To odpovídá specifické povaze diskriminace jako jednání, jehož definičním znakem je určitý motiv, např. pohlaví, rasa, sexuální orientace atd. osoby, která je diskriminována.

Pozitivní opatření není nic jiného než diskriminace naruby!

Pozitivní opatření jsou podle svých kritiků nezákonná. Představují diskriminaci naruby, při níž je bezdůvodně znevýhodňován příslušník většiny ve srovnání s příslušníkem menšiny.

Pozitivní opatření (někdy označovaná jako „pozitivní diskriminace“) jsou opatření, jejichž cílem je pomoci vyrovnávat objektivně daná znevýhodnění příslušníků určité skupiny. Jsou pozitivní opatření pouhou diskriminací naruby? Odpověď na tuto otázku velmi záleží na tom, k jakému pojetí rovnosti se přikláníme. Usilujeme-li o dosažení pouhé rovnosti formální, jejímž dnes již klasickým vyjádřením je požadavek rovnosti před zákonem, bude naše odpověď kladná. V důsledku toho však bude řada lidí vyloučena z možnosti přístupu k některým svým právům, např. žena pečující o malé dítě nebude moci nastoupit do pracovního procesu, nemá-li nikoho, kdo by jí dítě hlídal, a nejsou-li v jejím okolí žádné jesle. Avšak kloníme-li se k rovnosti materiální, která si mnohem více všímá šancí a možností jednotlivce a zkoumá rovnost příležitostí, potom mají i pozitivní opatření v právním řádu svoje místo.

Naše právo akceptuje fakt, že ne všichni do života vyběhají ze stejné startovací čáry, a proto již dnes obsahuje mnohá opatření pro ty, již by bez pomoci zákona na startovací čáře stáli hodně vzadu. Mnohá taková zvýhodnění (sociální výhody) bereme jako zcela legitimní: např. děti a studenti mají řadu slev, zatímco osoby v aktivním věku žádné slevy nemají, zdravotně postižení jsou zvýhodněni při hledání zaměstnání oproti osobám bez postižení, senioři mají zdarma jízdné ve veřejné dopravě atd.

Chce-li stát svou politikou dosáhnout zlepšení situace znevýhodněných, jsou pozitivní opatření jednou z možností. Přestože se o nebezpečí pozitivních opatření poměrně hodně mluví, nikde ještě nedošlo ani v náznaku k tomu, že by se preferovaná menšina dostala do objektivně lepší pozice než „diskriminovaná“ většina. Je třeba připustit, že je přirozenou lidskou tendencí vnímat vlastní výhody jako legitimní a naopak vůči výhodám ostatních být nedůvěřivý. Z toho pak logicky vyplývá, že pozitivní opatření v mnohem větší míře neschvalují ti, kdo z nich nebudou mít žádný prospěch.

Připuštění pozitivních opatření nepředstavuje hrozbu, jen umožní ponechání prostoru pro to, aby stát či jiné subjekty realizovaly určitou politiku či snahy ve

prospěch těch, kdo to potřebují. Diskutujme o odůvodněnosti a přiměřenosti konkrétních opatření, tedy kdy, proč, pro koho, na jak dlouhou dobu a jaká opatření provádět, nikoli o možnosti takto vůbec učinit.

Kvůli Evropské unii musíme přijmout další nesmyslný zákon!

Podle odpůrců je antidiskriminační zákon přijímán jen proto, že nás k jeho přijetí nutí Evropská unie. To povede k tomu, že Česká republika jen kvůli Bruselu přijme další nesmyslný zákon, který bude omezovat naše životy.

Je třeba uznat fakt, že bez určitého tlaku z Evropské unie by antidiskriminační legislativě v České republice nebyla věnována taková pozornost.

Ovšem to, že nás Evropská unie tlačí do věcí, které bychom sami možná nepřijali nebo bychom s jejich přijetím více otáleli, nemusí být samo o sobě na škodu. Vstup do Evropské unie pro nás znamenal nejen vstup do ekonomické zóny, ale také přijetí určitých hodnot, k nimž se otevřeně hlásíme. Stejně jako v Evropské unii i v České republice je diskriminace jako taková obecně společností od-suzována. I u nás velké množství lidí, včetně řady politiků, podporuje ideu rovnosti a antidiskriminace. Diskuse kolem přijetí antidiskriminačního zákona by se tak neměly soustředit na to, zda tento zákon přijmout, či ne, ale spíše na to, v čem, jak a kdy by se měl zákaz diskriminace uplatňovat.

Tak jako stav společnosti ovlivňuje výklad právních předpisů, tak také právní předpisy ovlivňují společenský vývoj. Zákaz diskriminace tak bude jasným a velmi silným signálem do společnosti, že znevýhodňování někoho jen pro jeho barvu kůže, pohlaví, věk, sexuální orientaci apod. není u nás tolerovatelné.

Antidiskriminační úřad? Jen další nárůst byrokracie!

Každý úřad lze považovat za zbytečný a je otázkou státu, jaké si stanoví priority a na co vydá veřejné prostředky. Impulzem pro vznik antidiskriminačního úřadu jsou sice opět směrnice Evropské unie, ale spousta lidí v Česku jeho existenci rozhodně uvítá. Proto bychom se na něj a priori neměli dívat jako na další zbytečnou byrokratickou jednotku. Vždyť se vůbec nemusí jednat o úřad velký a neefektivní, ale naopak může být malý a výkonný, obdobný těm západoevropským. Institucionalizace antidiskriminační problematiky pomocí zřízení tohoto úřadu se může stát určitým symbolem toho, že stát to se svým úsilím o dosahování rovnosti a odstraňování diskriminace myslí skutečně vážně. A chce-li stát něčeho dosáhnout, nezbyvá mu nic jiného než na to vynaložit určité finanční prostředky.

Proč podpořit přijetí antidiskriminačního zákona?

- Otevřeně se přihlásíte k ideám rovnosti a antidiskriminace.
- Vyšlete jasný signál do společnosti, že diskriminační jednání je netolerovatelné.
- Dáte obětem do rukou účinné nástroje, jak se diskriminačnímu jednání bránit, čímž umožníte skutečné naplňování rovnosti v každodenním životě.
- Přesně vymezíte pojmy spojené s antidiskriminací, definice přímé a nepřímé diskriminace a obtěžování, resp. sexuálního obtěžování.
- Přesně vymezíte, v jakých situacích, komu a jakým způsobem bude ochrana před diskriminací poskytována.
- Přesně vymezíte situace, kdy je rozdílné zacházení odůvodnitelné.
- Podpoříte rozmanitost, neboť lidé se již nebudou tolik obávat svoji odlišnost odhalit.
- Podpoříte všechny, kdo se chtějí zařadit do společnosti (například Romy, zdravotně postižené, starší osoby), ale předsudky a stereotypní myšlení jim v tom často brání a vyřazují je na okraj společnosti, kde pak nezřídkou upadají do trdomyslnosti a sociální propasti.
- Umožníte realizaci pozitivních opatření, čímž pomůžete vyrovnávat objektivně daná znevýhodnění příslušníků určité skupiny.

Až budete přemýšlet, zda podpořit antidiskriminační legislativu, či nikoli, vzpomeňte si na statistická zjištění. Ta říkají, že pouze těm, kdo prožijí život jako zdravý, bílý, křesťanský, heterosexuální muž ve věku nižším než 40 let, minimálně hrozí, že budou během svého života vystaveni diskriminaci. Čím méně uvedených kategorií splňujete, tím je pravděpodobnost, že budete diskriminováni, větší. A splňujete-li všechny kategorie dnes, vůbec to neznamená, že je budete splňovat i zítra a nebudete sami patřit k těm, kdo ochranu před diskriminací budou potřebovat.

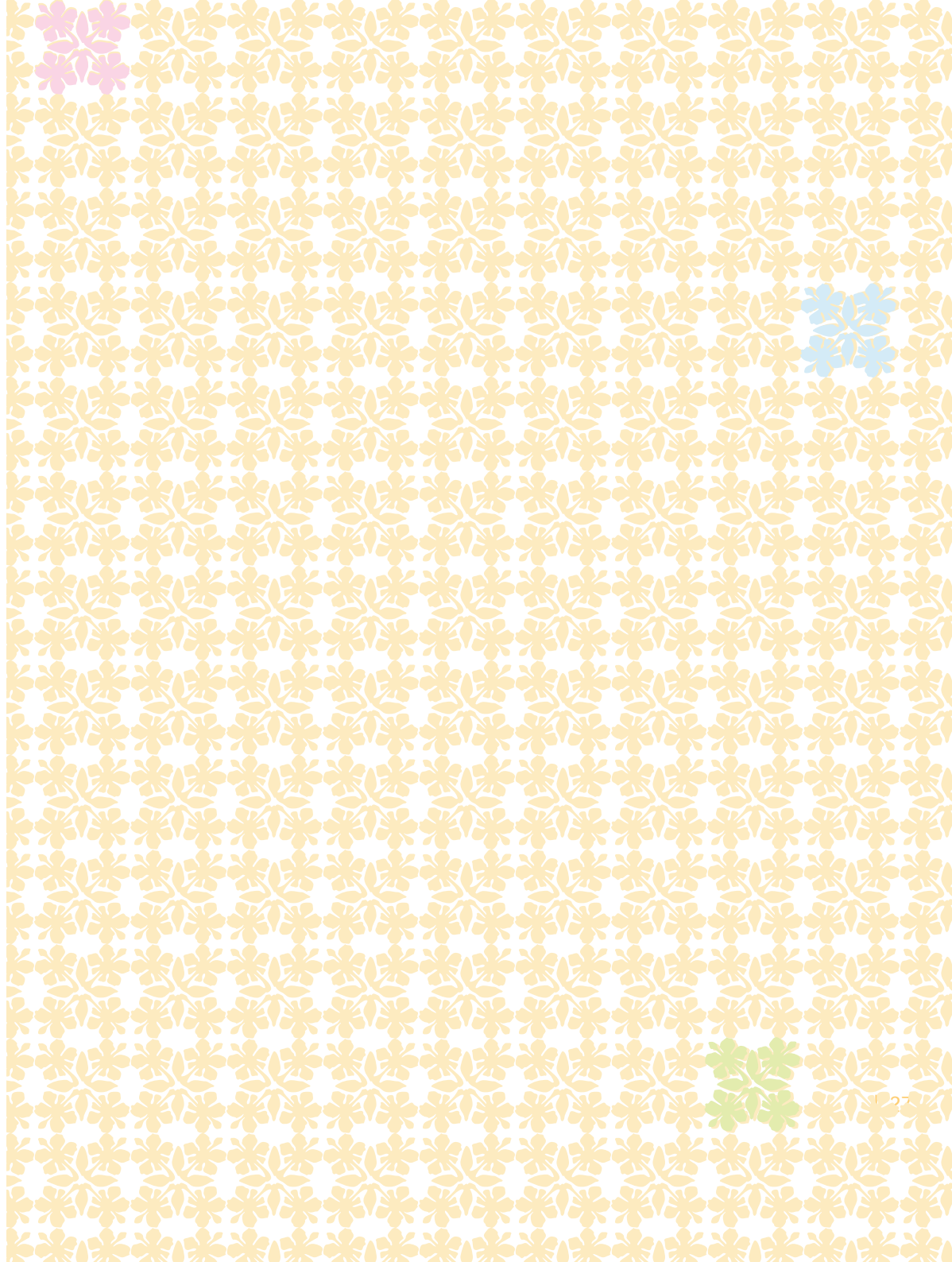
Další literatura

Fredman Sandra, *Discrimination Law*, Oxford University Press, 2002

Bobek Michal, Boučková Pavla, Zdeněk Kühn (eds.), *Rovnost a diskriminace*, C. H. Beck, 2007

Heywood Andrew, *Politická teorie*, EUROLEX BOHEMIA, s. r. o., 2005

Otáhalová Lucie, Čížinský Pavel, *Antidiskriminační zákon v poločase*, Via Iuris, IV/2006

Antidiskriminace – pravdy a mýty o rovnosti

vydala **Poradna pro občanství/Občanská a lidská práva**

Petrská 29, 110 00 Praha 1, Česká republika

Tel.: +420 222 809 406

Fax: +420 222 809 364

e-mail: poradna@poradna-prava.cz

www.poradna-prava.cz, www.diskriminace.cz

Autoři: © Martina Štěpánková, Pavel Čížinský, 2007

Design: © Jana Štěpánová, 2007

